

มรดกพุทธศิลป์ทวารวดี: การแสดงออกทางศิลปะและวัฒนธรรมในยุคโบราณ

BUDDHIST ARTISTIC HERITAGE OF DVARAVATI: ARTISTIC AND CULTURAL EXPRESSIONS IN THE ANCIENT ERA

พระศตวรรษ ชายทวีป

วัดนิมมานรดี พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร

Phra Satawat Chai Thaweeep

Wat Nimmanoradi Royal Monastery, Bangkok, Thailand

E-mail: bestykhadong2563@gmail.com

Received 19 December 2024; Revised 28 December 2024; Accepted 30 December 2024.

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาความหมายคำว่า “ทวารวดี” ซึ่งมีรากศัพท์จากภาษาสันสกฤต “ทวารกะ” หมายถึง “ปากประตู” หรือ “ทางเข้า” เชื่อมโยงกับตำนานเมืองศักดิ์สิทธิ์ที่พระกฤษณะทรงสร้างขึ้นในแคว้นคุชราต คำนี้ถูกนำมาใช้โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในการกำหนดอายุโบราณวัตถุและโบราณสถานสมัยศิลปะคุปตะ หลังคุปตะ และปาละ-เสนะ นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-9 ชุมชนในกลุ่มน้ำป่าสักและกลุ่มน้ำเลยมีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าต่างชาติ ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมผ่านเส้นทางคมนาคมโบราณ หลักฐานสำคัญที่แสดงถึงการแลกเปลี่ยนนี้ได้แก่ ลูกปัด เครื่องถ้วย และใบเสมาหินแบบทวารวดีที่มีความเชื่อมโยงกับศิลปกรรมในภูมิภาค นักวิชาการสันนิษฐานว่าใบเสมาหินนอกจากแสดงขอบเขตทางศาสนา มีคติความเชื่อทางศาสนาและการทำบุญ ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน รวมถึงลัทธิพราหมณ์ในสมัยนั้น สะท้อนผ่านโบราณวัตถุที่ค้นพบ การผสมผสานทางวัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : มรดก, พุทธศิลป์, ทวารวดี, ศิลปะและวัฒนธรรม

Abstract

This article explores the meaning of the term "Dvaravati," derived from the Sanskrit word Dvaraka, meaning "gate" or "entrance," associated with the sacred city built by Lord Krishna in Gujarat. The term was adopted by Prince Damrong Rajanubhab to date ancient artifacts and monuments from the Gupta, Post-Gupta, and Pala-Sena art periods. The study also examines cultural exchanges in Southeast Asia during the 6th-9th Buddhist centuries,

focusing on trade connections between communities along the Pasak and Loei River basins and foreign merchants. These interactions facilitated cultural exchanges through ancient trade routes, evidenced by artifacts such as beads, pottery, and Dvaravati-style stone boundary markers (bai sema), linking the region's artistic traditions. Scholars suggest that bai sema were not only religious boundary markers but also symbols of religious beliefs and acts of merit-making. These cultural interactions reveal the influence of Theravāda and Mahāyāna Buddhism, along with Brahmanical traditions, as reflected in the discovered artifacts. This cultural synthesis has played a crucial role in shaping the cultural identity and invaluable heritage that has been preserved to the present day.

Keywords : Heritage, Buddhist Art, Dvaravati, Art and Culture

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนไทยรับเข้ามาจากดินแดนต้นกำเนิด คือ ประเทศอินเดียตอนกลาง ตามข้อสันนิษฐานในยุคเถรวาท นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 และทรงส่งคณะพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา หนึ่งในคณะนั้นนำโดยพระโสณเถระและพระอุตตเถระ ได้เดินทางมาเผยแผ่ยังแคว้นสุวรรณภูมิ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนไทยปรากฏชัดจากการขุดค้นพบโบราณวัตถุที่จังหวัดนครปฐม เช่น ศิลารูปธรรมจักรกับกวางหมอบ และแท่นสตุป ซึ่งเป็นสิ่งเคารพบูชาลักษณะเดียวกับที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช หลักฐานเหล่านี้แสดงถึงการวางรากฐานของพระพุทธศาสนาในดินแดนไทยที่ยังคงเห็นได้จนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงการยึดถือในแก่นคำสอนอันทรงคุณค่าเท่านั้น แต่จำเป็นต้องปรับปรุงวิธีการเผยแผ่ให้เหมาะสมกับยุคสมัย โดยอาจใช้ศิลปวัตถุเป็นสื่อกลางช่วยในการถ่ายทอดธรรมะ เพื่อให้กระแสธรรมแผ่ซ่านไปสู่จิตใจของผู้คน ช่วยดับไฟกิเลสและนำพาสันติสุขกลับคืนสู่โลก ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจของทุกคนทุกฝ่าย โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำของพระพุทธศาสนาและชาวพุทธ จักต้องตระหนักในภารกิจ อันยิ่งใหญ่ ดังพุทธโอวาทที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอจงแสดงธรรมให้ดังงามในเบื้องต้น ให้ดังงามในท่ามกลาง ให้ดังงามในที่สุดรอบ จงประกาศพรหมจรรย์ให้เป็นไปพร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์โลกทั้งหลายที่เป็นผู้มีธุลีในดวงตาน้อย ผู้จักอาจรู้ทั่วถึงธรรมนั้นมีอยู่ เขาเหล่านั้นย่อมเสื่อมจากคุณที่พึงได้พึงเห็น เพราะเหตุที่ไม่ได้ฟังธรรม” ฯลฯ “ภิกษุทั้งหลาย แม้เราเอง ก็จักไปสู่ตำบลอรุเวลาเสนาณิคม เพื่อแสดงธรรมเหมือนกัน”(วิ.ม. (ไทย) 4/32/39.)

ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในยุคโบราณปรากฏชัดว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของผู้คน และเป็นศูนย์กลางของระเบียบแบบแผนในพิธีกรรมทางศาสนา หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาช่วยให้เกิดสันติสุขในสังคมและกลายเป็นวัฒนธรรมที่สั่งามซึ่งสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง อิทธิพลทางศิลปกรรมในเชิงพุทธศิลป์และสถาปัตยกรรมเริ่มต้นขึ้นหลังจากที่สมเด็จพระ

สัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว โดยเฉพาะเมื่อมีการสังคายนาพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการถ่ายทอดความรู้และวิทยาการทางด้านพุทธศาสตร์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่หลากหลาย ตำราทางศาสนา มักถ่ายทอดเนื้อหาที่เกี่ยวกับพุทธประวัติและชาดกต่าง ๆ แต่ในขณะเดียวกัน ศิลปกรรมก็กลายเป็นสื่อสำคัญที่ช่วยถ่ายทอดหลักจริยธรรมและคตินิยมได้อย่างทรงพลัง พุทธศิลป์จึงไม่ได้เป็นเพียงงานศิลปะที่งดงามเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการสอนศีลธรรมและสร้างจิตสำนึกทางศาสนา ส่งผลให้พุทธศิลป์แพร่หลายและกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ซึ่งยังคงได้รับการสืบทอดและอนุรักษ์มาจนถึงปัจจุบัน (วัชรินทร์ บัวจันทร์, 2561: 5) ข้อมูลทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับการติดต่อระหว่างอินเดียและภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายและสมัยประวัติศาสตร์ยุคต้น ซึ่งปรากฏในงานวิชาการของศาสตราจารย์ผาสุก อินทรารุช ในนามหนังสือ “สุวรรณภูมิจากหลักฐานโบราณคดี” ที่จัดทำโดยภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

มีการค้นพบหลักฐานการติดต่อทางวัฒนธรรมกับอินเดียใน 8 ประเทศ ได้แก่ พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ หลักฐานสำคัญที่พบ ได้แก่ ภาชนะสำริด ลูกปัดหิน ลูกปัดแก้ว ซึ่งมีต้นกำเนิดจากอินเดีย ตัวอย่างแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในไทย ได้แก่ บ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี ถ้ำเขาขวาง จังหวัดราชบุรี และบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี

สมัยประวัติศาสตร์ยุคต้น

ในช่วงนี้มี 5 ประเทศที่พบหลักฐานการติดต่อกับอินเดีย ได้แก่ พม่า ไทย เวียดนาม มาเลเซีย และอินโดนีเซีย โดยมีหลักฐานที่หลากหลายมากขึ้น เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องสำริด เหรียญกษาปณ์ ลูกเต๋า และเครื่องประดับ ตัวอย่างแหล่งโบราณคดีสำคัญในไทย ได้แก่ เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองนครปฐมโบราณ จังหวัดนครปฐม เมืองศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี และทุ่งตึก จังหวัดพังงา

ความสำคัญทางพุทธศาสนา

ในแหล่งโบราณคดีหลายแห่งยังพบหลักฐานเกี่ยวกับการประดิษฐานของพุทธศาสนาในยุคแรกเริ่ม โดยเฉพาะในพื้นที่ปัจจุบันของประเทศพม่า ไทย และเวียดนาม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของภูมิภาคนี้ในฐานะศูนย์กลางการแลกเปลี่ยน (บัญชา พงษ์พานิช และ คณะ, 2557: 14) พัฒนาการทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ผ่านสมัยทวารวดีและวัฒนธรรมแบบเขมร จนกระทั่งเข้าสู่สมัยอยุธยา โดยชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของสถาปัตยกรรมแบบเขมรที่เมืองศรีเทพ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับศาสนสถานสำคัญในไทย เช่น ปราสาทศรีเทพ เมืองศรีเทพ และปราสาทพิมาย บนที่ราบสูงโคราช

ความเชื่อมโยงทางสถาปัตยกรรม

รูปแบบการก่อสร้างศาสนสถานที่มีมุขทางเข้าที่ยื่นยาวออกมาจากปราสาท ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของปราสาทเขมรในกัมพูชาและอีสานของไทย ปรากฏชัดที่ปราสาทศรีเทพ นักวิชาการจึงเห็น

ว่ารูปแบบนี้สืบเนื่องมาจากรางค์วัดมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี ซึ่งสร้างขึ้นราว พ.ศ. 1800 ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อก่อนเข้าสู่สมัยอยุธยา

อิทธิพลต่อสมัยอยุธยา

ในช่วงต้นกรุงศรีอยุธยา การก่อสร้างปรางค์ขนาดใหญ่หลายแห่ง เช่น ปรางค์วัดราชบูรณะ และวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีลักษณะ “ตรีมุข” หรือมุขทางเข้าที่ต่อเนื่องจากตัวปรางค์กลาง ซึ่งสะท้อนถึงอิทธิพลของศิลปะแบบเขมร โดยมีเมืองลพบุรีทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงระหว่างศรีเทพและอยุธยา

ความสำคัญในบริบทมรดกโลก

ในโอกาสที่เมืองศรีเทพกำลังเข้าสู่กระบวนการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมแห่งใหม่ประเทศไทย การพิจารณาความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์กับเมืองพระนครศรีอยุธยาที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกมาตั้งแต่ พ.ศ. 2534 จึงมีความสำคัญยิ่ง เพราะแสดงให้เห็นถึงมิติทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมที่สืบทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่องในประวัติศาสตร์ไทย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, ออนไลน์)

พระพุทธศาสนาได้รับการเผยแผ่จากอินเดียสู่ดินแดนไทยผ่านคณะสมณทูตในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ส่งผลให้เกิดการวางรากฐานทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีสำคัญในหลายพื้นที่ของไทยและเอเชียอาคเนย์ มีการติดต่อทางวัฒนธรรม ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมที่มีอิทธิพลต่อกันตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย สมัยทวารวดี จนถึงสมัยอยุธยา โดยเฉพาะการก่อสร้างศาสนสถานที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบเขมร ซึ่งมีเมืองศรีเทพและลพบุรีเป็นจุดเชื่อมโยงสำคัญ การพิจารณาความเชื่อมโยงนี้ช่วยตอกย้ำคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกและสะท้อนถึงการพัฒนาศิลปะเนื่องในประวัติศาสตร์ไทย

ความหมายของพุทธศิลป์ในบริบททางศิลปะและศาสนา

พุทธศิลป์ หมายถึง ศิลปกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อรับใช้และสนองงานทางพระพุทธศาสนา โดยตรง ซึ่งครอบคลุมทั้งงานจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม โดยไม่จำกัดเฉพาะลัทธิใดในพระพุทธศาสนา ทั้งมหายานและเถรวาท คำว่า “พุทธ” หมายถึง ผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบาน ขณะที่ “ศิลป์” คือการแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ที่สะท้อนอารมณ์ ความงดงาม และความประทับใจผ่านผลงานศิลปะ พุทธศิลป์ได้รับอิทธิพลจากพุทธประวัติที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกกว่า 550 เรื่อง ถูกถ่ายทอดผ่านสื่อศิลปะหลายรูปแบบ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง งานประติมากรรม การแกะสลักหิน และไม้ รวมถึงการสร้างสถาปัตยกรรมศาสนสถานอย่างโบสถ์ วิหาร และปราสาท การแสดงออกทางศิลปะเหล่านี้ไม่เพียงเป็นสื่อกลางในการสอนธรรมะ แต่ยังเป็นแรงบันดาลใจที่กระตือรือร้นและความคิดของผู้ที่พบเห็น ในปัจจุบัน พุทธศิลป์ได้รับการศึกษาอย่างเป็นระบบในมหาวิทยาลัยหลายแห่ง โดยมีการ

เปิดสอนในสาขานี้โดยเฉพาะ เพื่อสืบทอดองค์ความรู้และพัฒนางานศิลปะเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนา (ปริชา ชั้นทนต์, ออนไลน์)

โดยพุทธศิลป์นั้น คือ ศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลคำสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งที่เป็น สถาปัตยกรรม ปฏิมากรรม และจิตรกรรมศิลปกรรมต่างๆ เป็นต้นกำเนิดของศิลปกรรมที่เรียกว่า “พุทธ ศิลปวัตถุ” เพราะเกิดจากความรู้สึกนึกคิดและศรัทธาเลื่อมใสของผู้สร้างได้อุทิศศิลปะสถาปัตยกรรมเพื่อ พระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ เจดีย์ใน พระพุทธศาสนา มีปรากฏอยู่ในตำราเก่าเช่น มหาปรินิพพานสูตรและมิลินทปัญหา อยู่ 4 ประการ คือ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ อุเทสิกเจดีย์

- 1) ธาตุเจดีย์ คือ พระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- 2) บริโภคเจดีย์ คือ พระสถูป หรือสถานที่ ที่เป็นสังฆณีย์สถาน 4 แห่ง หรือที่ทรง แสดงปาฏิหาริย์ 4 แห่งบรรจุของใช้ และวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์
- 3) ธรรมเจดีย์ คือ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เช่น พระธรรมคัมภีร์ พระไตรปิฎก
- 4) อุเทสิกเจดีย์ คือ สิ่งอื่นๆ ที่สร้างขึ้นโดยปรารถนาจะให้ระลึกถึงพระพุทธองค์ เช่น พระพิมพ์ พระพุทธรูป พระสถูป รอยพระพุทธรบาท (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุ ภาพ, 2551: 20)

งานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศและรับใช้พระพุทธศาสนาโดยตรง ซึ่งมีบทบาทในการ เสริมสร้างความศรัทธา ความเชื่อ และความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยอาศัยการถ่ายทอดองค์ ความรู้และการสืบทอดศาสนธรรมอย่างต่อเนื่องผ่านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมทั้งดงาม พุทธศิลป์ สะท้อนถึงความงามที่ได้รับแรงบันดาลใจจากธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าเขา แม่น้ำ ทะเล หาดทราย หรือ เสียงดนตรีที่เกิดจากธรรมชาติ ซึ่งล้วนเป็นสื่อที่ช่วยเชื่อมโยงผู้คนให้เข้าใจถึงปรัชญาทางพระพุทธศาสนา ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เสียงแห่งธรรมชาติและ ความงามเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือช่วยเสริมสร้างจิตใจให้สงบ และปล่อยวาง ในแง่ของศิลปกรรม พระพุทธรูปถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชาวพุทธ การสร้างพระพุทธรูปและศาสนสถานต่าง ๆ เป็นการแสดงออกถึงความ ศรัทธาผ่านงานศิลปะเชิงสัญลักษณ์ ที่ช่วยให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าคงอยู่สืบไป หลังการ ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า การสังคายนาพระไตรปิฎกได้กระตุ้นให้เกิดการถ่ายทอดพระพุทธศาสนาใน รูปแบบที่หลากหลาย ทั้งการบันทึกพระพุทธประวัติ ชาดก ตลอดจนการสร้างสรรคงานจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่า ส่งผลให้พุทธศิลป์ขยายตัวอย่างกว้างขวางและกลายเป็น มรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน (วิชรินทร์ บัวจันทร์, 2561: 74-75)

โดยภาพรวม “พุทธศิลป์” หมายถึง งานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศและรับใช้ พระพุทธศาสนา โดยครอบคลุมงานจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจ จากคำสอนของพระพุทธเจ้าและธรรมชาติดีรอบตัว สะท้อนถึงความศรัทธาและความเลื่อมใสในศาสนา

งานศิลปะเหล่านี้ไม่เพียงเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนา แต่ยังทำหน้าที่ถ่ายทอดธรรมะและจริยธรรมผ่านรูปแบบต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูป เจดีย์ และภาพจิตรกรรมฝาผนัง การจำแนกประเภทเจดีย์ในพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์ ซึ่งล้วนสะท้อนถึงมรดกทางวัฒนธรรมและการสืบทอดพระพุทธศาสนาที่มีความงดงามและทรงคุณค่ามาจนถึงปัจจุบัน

กำเนิดพุทธศิลป์: การสร้างเจดีย์ในพระพุทธศาสนา

การสร้างพุทธศิลป์หรือ การกำเนิดของพุทธศิลป์นั้น มีมาก่อนพุทธกาล คือ เมื่อมีผู้ทรงศีลหรือเป็นผู้มีคุณธรรมในศาสนาถึงแก่ภรรณาพลง เมื่อทำการเผาแล้วก็จะเก็บอัฐิธาตุบรรจุไว้ในสถูปหรือเพียงวางไว้ในดินและถมเป็นกองดินให้สูงขึ้นโดยมีสัญลักษณ์ปักไว้ให้ทราบว่า ณ ที่นี้มีอัฐิของผู้ทรงศีลวางอยู่ เมื่อกาลเวลาผ่านไปจึงมีการพัฒนาการสร้างสถูปหรือเจดีย์ขึ้นอย่างมั่นคงแข็งแรงตามกำลังทรัพย์ของตนเอง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานก็มีการถวายพระเพลิงแก่พระพุทธสรีระเสร็จเรียบร้อย กษัตริย์และมหาพราหมณ์ทั้งหลายที่ศรัทธาและนับถือพระพุทธเจ้า จึงได้ขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไปสักการบูชา โดยมีการสร้างพระสถูป (เจดีย์) บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเพื่อให้มหาชนในเมืองของตนสักการบูชา (ที่.ม. (ไทย) 10/179/238.) การกำเนิดของพุทธศิลป์เริ่มต้นจากแนวคิดที่ว่า “พระสถูปคือพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าคือสถูป” ซึ่งสะท้อนผ่านจิตรกรรมฝาผนังที่มักปรากฏภาพเจดีย์แทนพระพุทธเจ้าในอดีต นอกจากนี้ คติการสร้างเจดีย์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชายังปรากฏในตำนานของพระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อครั้งเสด็จเมืองสาวัตถี พระองค์ทอดพระเนตรเห็นหาดทรายขาวผ่องบริสุทธิ์ริมฝั่งแม่น้ำ ด้วยความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า จึงกวาดทรายมาก่อเป็น “वालุกเจดีย์” จำนวน 84,000 องค์ และอุทิศเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา และสังฆบูชา ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเจดีย์ในพระพุทธศาสนา การสร้างเจดีย์ ณ ที่ใด มักแสดงถึงการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นศูนย์รวมศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่พากันไปสักการะและทำนุบำรุงศาสนสถานอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดพุทธศิลป์และเสนาสนะในรูปแบบต่าง ๆ ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุมิวัตรปฏิบัติตามพุทธประเพณี คือการจาริกไปเผยแผ่พระธรรมในสถานที่ต่าง ๆ โดยไม่ยึดติดอยู่กับที่ใดที่หนึ่ง เมื่อถึงฤดูแล้งจะออกจาริกเพื่อแสวงหาที่สงบสำหรับปฏิบัติธรรมและบำเพ็ญวิปัสสนา เพื่อชำระจิตใจให้พ้นจากกิเลส ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ดังปรากฏในพระไตรปิฎก ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย”(วิ.ม. (ไทย) 4/32/39)

การสร้างวัดและพุทธศิลป์มีจุดกำเนิดจากความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ ซึ่งจาริกไปเผยแผ่พระธรรมยังสถานที่ต่าง ๆ การสร้างวัดจึงมีบทบาทสำคัญทั้งในแง่ของศาสนสถานและศูนย์รวมจิตใจ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ ดังนี้

- 1) เพื่อให้พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ได้พำนัก
- 2) เพื่อได้ใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้า

3) ได้เข้าไปนั่งฟังพระธรรมและปฏิบัติตามคาสอนเพื่อขัดเกลาจิตใจแก่ตนเอง

4) เป็นศูนย์รวมจิตใจและสร้างความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันคาสอน

ในสมัยพุทธกาล วัดจึงถือกำเนิดขึ้นในเมืองต่าง ๆ ตามเส้นทางที่พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกหรือประทับจำพรรษา ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาพุทธศิลป์อันทรงคุณค่าที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน (ธรรมะไทย, ออนไลน์)

พุทธศิลป์เกิดขึ้นก่อนพุทธกาลจากคติการสร้างสถูปบรรจุอัฐิของผู้ทรงศีล เพื่อแสดงความเคารพและเป็นที่ระลึก ซึ่งพัฒนามาเป็นการสร้างเจดีย์ในพระพุทธศาสนา หลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า โดยกษัตริย์และมหาพราหมณ์ที่ศรัทธาได้สร้างสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเพื่อสักการบูชา ความศรัทธานี้นำไปสู่การสร้างวัดและพุทธศิลป์เป็นศูนย์รวมจิตใจ ให้พุทธศาสนิกชนได้ใกล้ชิดพระธรรมและปฏิบัติศาสนกิจ การสร้างวัดยังเป็นสถานที่พำนักของพระสงฆ์ซึ่งจาริกไปเผยแผ่ธรรมะในสมัยพุทธกาล ส่งผลให้เกิดศาสนสถานและพุทธศิลป์ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ที่มาและความหมายของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม หมายถึง การจัดระเบียบพฤติกรรม ความคิด และความรู้สึกที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ ซึ่งครอบคลุมถึงแบบแผนการกระทำ ความเชื่อ ความรู้ และทัศนคติที่เชื่อมโยงกับสิ่งต่าง ๆ รอบตัว การจัดระเบียบนี้อาศัยระบบสัญลักษณ์เป็นสื่อกลางที่สำคัญ ช่วยให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และค่านิยมจากคนหนึ่งสู่อีกคนหนึ่งได้ วัฒนธรรมจึงถือกำเนิดขึ้นเมื่อมนุษย์พัฒนาความสามารถในการสื่อสารผ่านระบบสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในสังคม ทำให้สังคมมนุษย์สามารถพัฒนาและรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ได้ตลอดประวัติศาสตร์ (White, 1982: 5)

คำว่า “วัฒนธรรม” เริ่มนำมาใช้ในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยได้รับอิทธิพลจากคำภาษาอังกฤษ “Culture” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “Cultura” ที่แปลว่า “การเพาะปลูก” หรือ “การปลูกฝัง” สะท้อนถึงการอบรมสั่งสอนเพื่อพัฒนาให้เกิดความเจริญงอกงามในสังคมมนุษย์ ในระยะแรก พระมหาหรรษาแห่งวัดมหาธาตุได้แปลคำนี้เป็น “ภูมิธรรม” แต่ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเห็นว่าคำนี้มีความหมายที่ค่อนข้างคงที่และขาดความเคลื่อนไหว จึงทรงแปลใหม่เป็น “วัฒนธรรม” เพื่อให้สื่อถึงความเคลื่อนไหวและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำสมาสจากภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งประกอบด้วย “วัฒนธรรม” หมายถึง “ความเจริญงอกงาม” หรือ “ความรุ่งเรือง” และ “ธรรม” ซึ่งหมายถึง “กฎ ระเบียบ หรือข้อปฏิบัติ” เมื่อรวมกันจึงมีความหมายว่า “ข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง” ซึ่งสะท้อนถึงกระบวนการพัฒนาและหล่อหลอมสังคมให้ก้าวหน้าทั้งในด้านความคิดและพฤติกรรมอย่างเป็นระบบ (วีระ บำรุงรักษา, ออนไลน์)

ลักษณะของวัฒนธรรมตามนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2529

1) วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน

2) วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เป็นแนวทางเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม มีการสืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อกันมาจากอดีต หรืออาจเป็นสิ่งประดิษฐ์คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ หรืออาจรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่น ทั้งหมดนี้ หากสมาชิกยอมรับ และยึดถือเป็นแบบแผนประพฤติปฏิบัติร่วมกันก็ย่อมถือเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น

3) วัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข และกาลเวลาเมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิถีใหม่ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่าย่อมทำให้สมาชิกเกิดความนิยมและในที่สุดอาจเลิกวัฒนธรรมดั้งเดิม การจะรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิมจำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมนั้นให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย

4) วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนในสังคมใหญ่ ย่อมมีเนื้อหา รูปแบบบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันไปหากว่าความแตกต่างนั้นไม่ก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสังคมโดยรวมแล้ว ก็สมควรให้กลุ่มชนทั้งหลายมีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกันเพราะสภาพความแตกต่างอย่างนี้เป็นธรรมชาติของวัฒนธรรม

5) วัฒนธรรมอาจจำแนกได้หลายประเภท คือ วัฒนธรรมประจำชาติ วัฒนธรรมสากล วัฒนธรรมเมือง และวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบความคิดและวัตถุประสงค์ในการประยุกต์ใช้ของผู้เจ้าแห่งการจัดหมวดหมู่ของวัฒนธรรมเพื่อความสะดวกในการสื่อสารและประสานงานอันเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินงานวัฒนธรรม

6) วัฒนธรรมเป็นทั้งพื้นฐาน และเครื่องมือสำหรับสร้างเสริมความสามัคคี กลมเกลียวและความเป็นปึกแผ่นในหมู่ประชาชน วัฒนธรรมจะช่วยชักนำให้คน ประพฤติศีล ปฏิบัติธรรม และพร้อมที่จะเผชิญชีวิตร่วมกันบนผืนแผ่นดินเดียวกันทั้งในยามสุขและยามทุกข์

7) วัฒนธรรมเป็นกรอบและแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมจึงถือได้ว่าเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกของสังคมซึ่งอาจจะช่วยป้องกันและแก้ไข ตลอดจนตอบสนองความต้องการของสมาชิกและของสังคมได้

8) วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ เป็นลักษณะเด่นประจำชาติ หรือประจำหมู่คณะซึ่งมีส่วนช่วยให้ชนในชาติมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันอันจะทำให้เกิดความรักสามัคคีและส่งผลต่อการรวมพลังของหมู่คณะ และจรรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ (คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540: 5-6)

เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ได้เห็นแบบอย่างเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงชาติภูมิอดีตของตนว่าเป็นมาและคลี่คลายมาได้อย่างไร โดยวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่มนุษย์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อ สุขภาพกาย อันได้แก่ ยานพาหนะ ที่อยู่อาศัย ตลอดจนเครื่องป้องกันตัวให้รอดพ้นจากอันตรายทั้งปวง

ประเภทที่ 2 วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ เพื่อให้เกิดปัญญาและมีจิตใจที่งดงาม อันได้แก่ ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม คติธรรม ตลอดจนศิลปะ วรรณคดี และระเบียบแบบแผนของขนบธรรมเนียมประเพณี (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ออนไลน์) วัฒนธรรมย่อย หรือ อนุวัฒนธรรม หมายถึง วัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มที่เกิดขึ้นภายในสังคมใหญ่ ซึ่งสมาชิกในกลุ่มนั้นมีแนวคิด ทศนคติ และแนวทางปฏิบัติที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมหลักของสังคม วัฒนธรรมย่อยนี้อาจเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น เพศ วัย อาชีพ เชื้อชาติ และสถานะทางสังคม

วัฒนธรรมย่อยนี้สามารถแยกอธิบายได้ ประกอบด้วย

วัฒนธรรมย่อยตามเชื้อชาติ ในสังคมหนึ่ง ๆ ย่อมประกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติอยู่ปะปนกัน เช่น กรุงเทพมหานครมีทั้งชาวไทย ชาวจีน แขก ฝรั่งเศส มอญ อาศัยอยู่ แต่ละเชื้อชาติดังกล่าวต่างก็มีวัฒนธรรมเป็นแบบฉบับของตนเอง

วัฒนธรรมย่อยตามเกณฑ์อายุ คนในสังคมหนึ่งย่อมมีอายุแตกต่างกัน แต่ละวัยย่อมมีแนวทางการปฏิบัติที่แตกต่างกัน เด็กวัยรุ่นก็มีแนวทางการปฏิบัติแตกต่างจากผู้ใหญ่ เช่น การแต่งกาย การละเล่น การพูดจา ตลอดจนความสนใจ ฯลฯ

วัฒนธรรมย่อยตามท้องถิ่น เนื่องจากคนในชาติหนึ่งย่อมอยู่กระจ่ายกันไปตามภาคต่าง ๆ ดังนั้น วิถีชีวิตในการปฏิบัติตาม ขนบธรรมเนียมประเพณีย่อมแตกต่างกัน เช่น คนไทยในแต่ละภาคมีภาษาพูด ประเพณีที่แตกต่างกัน

วัฒนธรรมย่อยตามอาชีพ คนมีอาชีพอย่างเดียวกันก็จะมีวิถีการดำเนินชีวิตที่เหมือนกัน เช่น ชาวประมง นักร้อง นักหนังสือพิมพ์ Buddhist Studies

วัฒนธรรมย่อยตามเพศ เพศหญิงเพศชายมีการปฏิบัติแตกต่างกันไปหลาย ๆ ด้าน เช่น กิริยามรรยาท หญิงอาจเดินกระดุงกระดั่งขอบเข้บปักถักร้อย ชายเดินท่าทางซิ่งซัง ฯลฯ ซึ่งเห็นว่า วัฒนธรรม มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของชาติ เป็นกระจกเงาส่องความเป็นมาของชาตินั้น ๆ ชาติที่เจริญโดยสมบูรณ์ย่อมเจริญด้วยวัฒนธรรมทั้งในทางวัตถุและจิตใจ (นงเยาว์ ชาญณรงค์, 2549: 12-13)

วัฒนธรรมหมายถึงการจัดระเบียบพฤติกรรม ความคิด และความรู้สึกในสังคมมนุษย์ ผ่านระบบสัญลักษณ์ที่ช่วยถ่ายทอดค่านิยมและความเชื่อ วัฒนธรรมมีทั้งวัตถุและจิตใจ ความเจริญงอกงาม และความเป็นระเบียบในสังคม มีลักษณะเปลี่ยนแปลงได้ตามเวลาและสภาพแวดล้อม รวมถึงแบ่งออกเป็นวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมย่อยตามปัจจัยต่าง ๆ เช่น เชื้อชาติ อายุ เพศ อาชีพ และท้องถิ่น ซึ่งช่วยเสริมสร้างเอกลักษณ์ ความสามัคคี และความมั่นคงของชาติ โดยการเรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรม ทำให้สังคมพัฒนาและดำรงอยู่ได้

ความหมายเกี่ยวกับทวารวดี สมัยโบราณ

ที่มาของคำว่า “ทวารวดี” มีรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤต “ทวารกะ” (Dvaraka) ซึ่งมีความหมายว่า “ปากประตู” หรือ “ประตูการค้า” นอกจากนี้ ยังเชื่อมโยงกับคำว่า “ทวารว” (Dvara) ในมหากาพย์อินเดีย ซึ่งหมายถึง “ประตูนอก” หรือ “ทางเข้า” ในตำนานของอินเดีย คำว่า “ทวารวดี” ยังเป็นนามของเมืองศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างขึ้นโดยพระกฤษณะ ซึ่งเป็นอวตารหนึ่งของพระนารายณ์ ตามตำนานวีรบุรุษในศาสนาฮินดู กล่าวว่าพระกฤษณะทรงสร้างเมืองนี้ทางตะวันตกเฉียงเหนือของแคว้นคุชราต (Gujarat) ซึ่งเป็นศูนย์กลางสำคัญทั้งด้านการค้าและวัฒนธรรมในอดีต (ธิดา สารยา, 2545: 10) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงใช้คำว่า “ทวารวดี” (Dvaravati) ในการกำหนดอายุของโบราณวัตถุและโบราณสถานในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอิงตามลักษณะทางศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียสมัยต่าง ๆ ดังนี้

ศิลปะสมัยคุปตะ (Gupta Art)

อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 10-11 โดดเด่นด้วยงานประติมากรรมที่เน้นความอ่อนช้อยและความสง่างาม สะท้อนถึงอุดมคติทางศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา

ศิลปะสมัยหลังคุปตะ (Post Gupta Art)

อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 ลักษณะศิลปะเริ่มผสมผสานความแข็งแรงและรายละเอียดที่ซับซ้อนมากขึ้น สะท้อนถึงการเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมและการเมืองในยุคนั้น

ศิลปะสมัยปาละ-เสนะ (Pala-Sena Art)

อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-17 มีลวดลายที่ซับซ้อนและประติมากรรมพระพุทธรูปแบบมหายานและวัชรยาน โดยเฉพาะงานศิลปะจากแคว้นเบงกอลและพิหารในอินเดีย (กรมศิลปากร, 2509: 23-25)

การติดต่อค้าขายและพัฒนาการทางวัฒนธรรมในภาคกลางของประเทศไทย

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-9 ชุมชนในภาคกลางของประเทศไทยมีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าจากดินแดนซีกตะวันตกของแหลมทองเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง สินค้ายอดนิยมในยุคนั้นประกอบด้วย เครื่องประดับลูกปัดแก้วและหิน ภาชนะแก้ว เครื่องถ้วยเปอร์เซีย และวัตถุทางการค้าสำคัญ เช่น ตราประทับสลักจากหิน มีการติดต่อกับพ่อค้าชาวอินเดียและโรมัน สินค้าหลากหลายที่เลียนแบบสินค้าของโรมันได้หลั่งไหลเข้าสู่เมืองท่าการค้าและศูนย์กลางการค้าในภูมิภาคนี้ โดยกระจายตัวอยู่ในพื้นที่สำคัญ ได้แก่

ลุ่มน้ำแม่กลอง – ท่าจีน

ลุ่มน้ำลพบุรี – ป่าสัก

ลุ่มน้ำบางปะกง

การค้าขายที่คึกคักในพื้นที่นี้ไม่เพียงช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในยุคนั้น แต่ส่งผลให้เกิดพัฒนาการทางวัฒนธรรม ผ่านการรับวัฒนธรรมจากภายนอก ทั้งทางด้านเทคโนโลยี งานศิลปกรรม และระบบสังคม ทำให้ชุมชนกลายเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมที่สำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (บัณฑิต ลิวชัยชาญ และคณะ, 2553: 29)

ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนโบราณในกลุ่มน้ำป่าสักและลุ่มน้ำเลยสมัยทวารวดี ชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในกลุ่มน้ำป่าสักและลุ่มน้ำเลยมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่ชัดเจนผ่านการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประเพณี มากกว่าความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจทางการเมือง หลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความสัมพันธ์ มีการค้นพบใบเสมาหินแบบทวารวดี ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของวัฒนธรรมทวารวดีในภูมิภาคดังกล่าว นักวิชาการ เช่น รองศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม และ ศาสตราจารย์ สุรพล ดำริห์กุล ได้ศึกษาว่า ใบเสมาหินไม่ได้มีไว้เพียงเพื่อแสดงขอบเขตศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังอาจมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางศาสนาและการทำบุญ เช่นเดียวกับพระพุทธรูปหรือสถูปเจดีย์ ซึ่งสะท้อนถึงบทบาททางศาสนาและความเชื่อในชุมชนโบราณอย่างลึกซึ้ง การพบใบเสมาหินแบบทวารวดีในเมืองศรีเทพ ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมระหว่างเมืองศรีเทพและชุมชนในลุ่มน้ำเลย ซึ่งอยู่ใกล้เคียงและมีเส้นทางคมนาคมโบราณเชื่อมต่อกัน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและเทคนิคการสร้างใบเสมาหินจึงมีความเป็นไปได้สูง ในแง่ความเชื่อทางศาสนา ชุมชนทวารวดี นับถือทั้งลัทธิ วิญญาณนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม และ พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน ที่เริ่มแพร่หลายในพุทธศตวรรษที่ 8 โดยพบว่าโบราณวัตถุส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ เช่น รูปเคารพและจารึก มักเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเถรวาทเป็นหลัก ขณะที่ศาสนาพราหมณ์และมหายานมีบทบาทรองลงมา แสดงถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมและความเชื่อในสมัยนั้น (พลาตศิษฐ์ สิทธิธัญกิจ และคณะ, 2555: 26)

สรุปได้ว่าคำว่า “ทวารวดี” มีรากศัพท์จากภาษาสันสกฤต “ทวารกะ” หมายถึง “ปากประตู” หรือ “ทางเข้า” มีการเกี่ยวข้องกับตำนานเมืองศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างโดยพระกฤษณะในแคว้นคุชราต คำนี้ถูกนำมาใช้โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เพื่อกำหนดอายุโบราณวัตถุสมัยศิลปะคุปตะ หลังคุปตะ และปาละ-เสนะ การติดต่อค้าขายระหว่างชุมชนในกลุ่มน้ำป่าสักและลุ่มน้ำเลยในพุทธศตวรรษที่ 6-9 ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมผ่านเส้นทางคมนาคมโบราณ หลักฐานสำคัญคือลูกปัด เครื่องถ้วย และใบเสมาหินที่สะท้อนคติทางศาสนาและความเชื่อเชิงสัญลักษณ์ แสดงถึงการผสมผสานของพระพุทธรูปเถรวาท มหายาน และลัทธิพราหมณ์ในภูมิภาคนี้

มรดกพุทธศิลป์ทวารวดี

พุทธศิลป์ทวารวดีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธรูปในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-16 โดยมีศูนย์กลางอยู่ในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน อาณาจักรทวารวดีได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียแบบคุปตะและปาละ ซึ่งได้รับการ

ปรับให้เหมาะสมกับท้องถิ่น ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ที่แตกต่างของศิลปะทวารวดีที่ยังคงเป็นที่ยอมรับในแวดวงโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ (Indrawoath, 2004)

ลักษณะเด่นของพุทธศิลป์ทวารวดี

ศิลปะทวารวดีมีลักษณะเด่นในเชิงศิลปะและสถาปัตยกรรม เช่น พระพุทธรูปที่มีพระพักตร์รูปไข่ ทรงจีวรบางแนบพระวรกาย และลักษณะพระเกศาแบบกระจุกชด หรือที่เรียกว่า “ก้นหอย” สะท้อนอิทธิพลจากศิลปะคุปตะของอินเดีย (Higham, 2014) มีการสร้างธรรมจักรและเสาคันทน์ที่แสดงถึงความสำคัญของพระธรรมคำสอน รวมถึงเจดีย์แบบสถูปที่ได้รับการดัดแปลงให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น (Baptiste, 2012)

ความสำคัญของพุทธศิลป์ทวารวดี

มรดกพุทธศิลป์ทวารวดีมีบทบาทสำคัญในด้านศาสนา วัฒนธรรม และการศึกษา ไม่เพียงแต่สะท้อนถึงความเชื่อทางศาสนา แต่ยังเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ช่วยให้นักวิชาการเข้าใจถึงพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในช่วงเวลาดังกล่าว (Welch, 1967) ยิ่งไปกว่านั้น มรดกเหล่านี้ยังสร้างแรงบันดาลใจให้กับศิลปินร่วมสมัยในการนำเสนอผลงานที่สะท้อนความเป็นไทยและความงดงามของศิลปะทวารวดี

สรุปพุทธศิลป์ทวารวดีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าและเป็นส่วนสำคัญของประวัติศาสตร์ไทย การศึกษามรดกไม่เพียงช่วยรักษาเอกลักษณ์ของชาติ แต่ยังช่วยเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ของไทยกับภูมิภาคอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สรุป

พุทธศิลป์ หมายถึง ศิลปกรรมที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศและรับใช้พระพุทธศาสนา ครอบคลุมงานจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม โดยได้รับแรงบันดาลใจจากคำสอนของพระพุทธเจ้าและธรรมชาตรอบตัว สะท้อนถึงความศรัทธาและเลื่อมใสในศาสนา พุทธศิลป์เกิดจากคติการสร้างสถูปบรรจุอัฐิผู้ทรงศีลในยุคก่อนพุทธกาล ซึ่งพัฒนาเป็นการสร้างเจดีย์และศาสนสถานที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน “วัฒนธรรม” หมายถึง การจัดระเบียบพฤติกรรม ความคิด และความรู้สึกในสังคมมนุษย์ ถ่ายทอดผ่านระบบสัญลักษณ์ ซึ่งมีทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและจิตใจ เปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อมและเวลา ช่วยเสริมเอกลักษณ์และความมั่นคงของสังคม ส่วนคำว่า “ทวารวดี” มีรากศัพท์จากภาษาสันสกฤต “ทวารกะ” หมายถึง “ปากประตู” หรือ “ทางเข้า” เชื่อมโยงกับตำนานพระกฤษณะและศิลปะคุปตะ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ใช้กำหนดอายุโบราณวัตถุจากการติดต่อค้าขายในกลุ่มน้ำป่าสักและลุ่มน้ำเลย ซึ่งส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและคติความเชื่อที่สะท้อนผ่านโบราณวัตถุต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2551). ตำนานพุทธเจดีย์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา.
- กรมศิลปากร (2509). โบราณวิทยาเมืองอุททอง. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- วัชรินทร์ บัวจันทร์ (2561). “ศึกษาเรื่องแดนแห่งพลังศรัทธา”. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม).
- พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ และคณะ (2555). อาณาจักรทวารวดี. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพื่อนเรียนเด็กไทย จำกัด.
- บัญชา พงษ์พานิช และ คณะ (2557). จากอินเดียถึงไทย: รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี).
- สุจิตต์ วงษ์เทศ (2567). เมืองศรีเทพ ‘บรรพชน’ ประเทศไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.msn.com/th-th/news/national/>.
- ปรีชา ชันหนันต์ (2567). พุทธศิลป์. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/548679>.
- บัณฑิต ลิวชัยชาญ และคณะ (2553). “การประดิษฐานพระพุทธรูปจากลึงกาฬในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี”. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด.
- นงเยาว์ ชาญณรงค์ (2549). วัฒนธรรมและศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธรรมะไทย (2567). พระวิหารที่ประทับของพระพุทธเจ้า. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.dhammadharmathai.org/buddha/g43.php>.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2540). สำนักงานศิลปปะนแห่งชาติ 2539. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (2567). วัฒนธรรม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki/>.
- วีระ บำรุงรักษ์ (2567). กลุ่มประชาสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม. ความหมาย แนวคิดและประเด็นที่เกี่ยวกับ “วัฒนธรรม”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.openbase.in.th/node/5954>.
- White, Why Community Paticipation? A Discussion of the Argumentes. Community Paticipation: Current Issue and Lesson Learned, (New York: United Nations Children'S Fund, 1982).
- Baptiste, P. (2012). Dvaravati: The earliest kingdom of Siam. River Books.
- Higham, C. (2014). Early Thailand: From prehistoric to Sukhothai. River Books.
- Indrawooth, P. (2004). The archaeology of the early Buddhist kingdoms of Thailand. Asian Perspectives, 43(2), 255–280.

Welch, S. (1967). The Dvaravati civilization of Southeast Asia. *Artibus Asiae*, 29(1), 59–80.

